

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
Природо-математически факултет
Катедра „География, екология и опазване на
околната среда“

АНТОАНЕТА МИЛИКИНА

ЕКОЛОГИЧНИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ НА ТУРИЗМА В НАЦИОНАЛЕН ПАРК
„ПИРИН“

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

Научна специалност: Екология и опазване на екосистемите

Научен ръководител:

проф. д-р Николина Попова

Рецензенти:

1. проф. д-р Георги Георгиев

2. проф. д-р Мария Воденска

Благоевград 2012

Дисертационният труд се състои от 165 страници текст, 13 приложения (4 карти, 34 таблици, 1 статия и др.) и 259 литературни източника (в т.ч. 143 заглавия на кирилица и 81 на латиница) и 35 интернет адреса. Номерацията на фигурите и таблиците в автореферата съответствуват на тази в дисертационния труд.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 30.10.2012 г. от 10.00 часа в зала УК IV към Природо-математическия факултет на ЮЗУ «Неофит Рилски»- Благоевград.

А. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

През последните години изключително много нараства значението на проблематиката за въздействията на туризма, обусловено от необходимостта да бъде формулирана и реализирана национална политика за планирано управление на териториалното развитие на туризма в съответствие с Националната програма за реформи (2011-2015г.: В изпълнение на стратегия Европа „2020“). Този стратегически документ фокусира върху равнопоставеността на икономическите, социалните и екологичните аспекти на развитието, включително туристическото, задоволяващо нуждите и съобразяващо се с ограничеността на ресурсите.

Бъдещото развитие на туризма в България се свързва най-вече с развитието на алтернативни форми и видове на туризма и на първо място с развитието на екологичен туризъм. Значителният по обем потенциал е локализиран в пределите на защитените територии и териториите в мрежата на «НАТУРА 2000». Не високата степен на усвоеност на ресурсите за екологичен туризъм създава предпоставка за прилагане на нови подходи към неговата териториална организация и управление, превръщайки го във важен фактор за постигане на устойчив растеж. В същото време в редица защитени територии и в прилежащите им части се наблюдава интензивно туристическо развитие, оказващо значителен социален, икономически и екологичен натиск, който следва да бъде регулиран в съответствие с целите на националната политика за устойчиво туристическо развитие.

Това обективно изисква провеждането на периодични, цялостни и систематични изследвания за установяване на ефектите на туризма върху защитените територии, с цел съхраняването им като основен природен тип териториални туристически структури за бъдещите поколения.

Посочените обстоятелства обосновават актуалността на избраната тема на дисертационния труд.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в настоящия дисертационен труд е територията на Национален парк „Пирин“, предназначена за рекреационно -туристическо използване (План за управление на НП „Пирин“ за периода 2004 – 2013).

Предмет на изследване са екологичните въздействия на туризма върху територията на Национален парк „Пирин“, предназначена за рекреационно -туристическо използване.

Изборът на обекта на изследване е продиктуван от следните основни съображения:

1. Националният парк като природна територия с най-висока степен на защита изпълнява две основни функции (ЗЗТ, ДВ., бр.133,

1998) - природозащитна и рекреационна. По своя характер те са взаимно противоречиви и обуславят дихотомичния характер на националния парк, изискващ постигането и поддържането на балансирано туристическо развитие.

2. Практикуването на разнообразни алтернативни видове туризъм - приключенски, пешеходен, познавателен, научен и други, на територията на Национален парк „Пирин“ изисква провеждането на мониторинг на туризма, насочен към поддържането на качество на природните ресурси.

3. Достигнатата висока степен на туристическо развитие и продължаващото интензивно усвояване на прилежащите на Националния парк територии, с богат потенциал за различни видове и форми на туризма, оказват значителен социално-икономически и екологичен натиск върху защитената територия. Той следва да бъде наблюдаван, измерван, анализиран и оценяван.

4. Ръководството на Национален парк „Пирин“ насърчава и подпомага научни изследвания и разработки, които могат да обективизират процеса на вземане на информирани управленски решения, свързани с развитието на туризма.

3. Цел и задачи на изследването

Целта на дисертационния труд е разкриване, анализ и оценка на екологичните въздействия на туризма върху природната среда на НП „Пирин“, в пределите на територията, предназначена за рекреационно -туристическо използване .

За постигане на така формулираната цел са поставени следните основни научни **задачи**:

1. Анализ на концепцията за устойчиво туристическо развитие и екологичен туризъм.

2. Анализ на системата за екологичен мониторинг в защитените територии със статут на „Национален парк“ като инструмент за управление на въздействията на туризма.

3. Разработване на методика за проучване на въздействията на туризма върху териториите за тематично - познавателен и пешеходен туризъм в Национален парк „Пирин“.

4. Проучване на въздействията на туризма върху териториите за тематично - познавателен и пешеходен туризъм – еко-пътеките и туристическите маршрути на територията на Национален парк „Пирин“.

5. Разработване на препоръки за управление на въздействията на туризма в Национален парк „Пирин“.

4. Методи на изследването

Методите на изследването съответстват на естеството на обекта и предмета на изследване, както и на качествената специфика на туристическия продукт, свързана с туристическото преживяване.

Наред с традиционните частни и общо научни методи за проучване на туризма, изпълнението на целта и задачите наложи прилагането, както на количествено проучване, респективно математико-статистически методи за анализ на първична и вторична - официална статистическа и административна информация от Дирекцията на Национален парк „Пирин“ и Пирински туристически форум (ПТФ) - регионалната туристическа организация на Югозападна България, така и качествено проучване с използване на затворена качествена информация за измерване на отношения, възприятия, мотивации и интереси в областта на проучването. Тези качествени данни могат да бъдат измерени по-лесно за целите на анализа. За получаването им бяха специално конструирани затворени въпроси във въпросници (анкетни карти) за анкетиране на конкретни субекти, свързани с развитието на екологичен туризъм в Национален парк „Пирин“ – служители на парковата Дирекция и посетители в парка. За получаването на качествените данни бе проведено теренно/полево проучване, ориентирано „проблемно“ - към изучаване на обекта на проучване като система „среда- човек“ с разкриване на връзките между тях.

Резултатите са обработени чрез програмата за обработка на статистическа информация- SPSS, като са приложени едномерни и двумерни разпределения на въпросите.

Б. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е структуриран в увод, четири глави, заключение, списък на използваната литература, речник на използваните термини и понятия, списък на използваните съкращения и приложения. Основният текст е в обем 165 страници, в т.ч. 3 схеми, 15 таблици и 36 фигури. Списъкът на литературата включва общо 259 заглавия (143 на кирилица и 81 на латиница) и 35 интернет адреса. Приложенията съдържат 4 карти, образци на използваните в анкетното проучване въпросници (анкетна карта за служителите в парковите райони на НП „Пирин“ и анкетна карта за посетителите на парка), таблици с подробни резултати от проведеното изследване (едномерно и двумерно разпределение на въпросите, кодове на отворените въпроси от двете анкетни карти, данни за констатираните нарушения според служителите), 1 статия и списък с обектите за мониторинг в Националните паркове.

УВОД

В увода се обосновава актуалността на темата. Определят се обекта и предмета на изследването. Посочват се основанията за избор на обекта на изследване. Формулира се основната цел на работата и свързаните с нейното изпълнение задачи. Посочват се основните методи, използвани в изследването.

Глава първа

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ПРОУЧВАНЕТО

1.1. Концепцията за устойчиво туристическо развитие и екологичен туризъм

1.1.1. Устойчиво туристическо развитие

Развитието на туризма, както всяка дейност на обществото, се базира на сложна система от природни и антропогенни предпоставки не само в ресурсно, но и в организационно- управленско отношение. Поддържането на устойчиво състояние на тази система гарантира ефективното развитие на туризма.

Широко навлезлият в науката и социалната практика англоезичен термин „sustainability” най- общо означава състояние на равновесие между задоволяването на всестранните потребности на обществото, от една страна, и запазването на ресурсния потенциал на природата като необходима физическа основа за неговото съществуване, от друга.

Рекреацията и туризмът, като дейности, осъществявани сред природата чрез „пряка консумация” на съответни ресурси, най- тясно се доближават до същността на категорията „устойчивост”, разглеждана в различните ѝ аспекти- „устойчиво развитие”, „устойчиво развитие на туризма” или „устойчиво управление на рекреационните ресурси”.

Устойчивото развитие на туризма е широка концепция за туризма като комплексна дейност, включваща всички видове туризъм, които се развиват на основата на природната, социалната и икономическата цялост на дадена територия и същевременно поддържаща и осигуряваща съхраняването на природните и културните ресурси, или формираща управляема рекреационно- туристическа система.

То предполага рационално използване на рекреационно- туристическия потенциал с оглед на запазването му като ресурсна база за туристическа дейност и на бъдещите поколения. (Йорданова, М., З. Матеева, 2005)

През последното десетилетие на различни равнища се приемат редица политически документи, третиращи проблематиката на устойчивото туристическо развитие в контекста на общата концепция и насоките от Рио де Жанейро (1992 г.). Особено важна роля сред тях имат приетата през 1995 г. от ЮНЕСКО „Харта за устойчив туризъм”, както изготвеният съвместно от Световната организация по туризъм, Световният съвет за пътувания и туризъм и Съвета за Земята „Дневен ред 21” за туристическата индустрия. Устойчивото туристическо развитие се определя в тях като „развитие, което посреща нуждите на сегашните туристи и приемащите региони, като запазва възможностите за бъдещо развитие. То управлява всички ресурси по начин, задоволяващ икономическите, социалните и естетическите нужди, и същевременно поддържащ културната идентичност, основните екологични процеси, биологичното разнообразие и всички жизненоважни системи” (WTO, 1995).

В основата на устойчивото развитие на туризма е концепцията за екологосъобразен туризъм. Защитата и възстановяването на околната среда трябва да се превърне в дългосрочна и постоянна туристическа политика и в нов вид туристически продукт, научнопознавателен туризъм, насочен към изследване на околната среда в защитените територии. (Михайлов, М., 2005)

Устойчивият туризъм не е просто вид туризъм. Това е подход към развитието и управлението на туризма, който включва дългосрочно планиране на ресурсите, грижа за околната среда и подобряване благосъстоянието на местните хора. Разбирането и оценяването на съществуващата връзка между туризма, местната икономика и околната среда лежи в основата на този подход. (ПТФ, 2000)

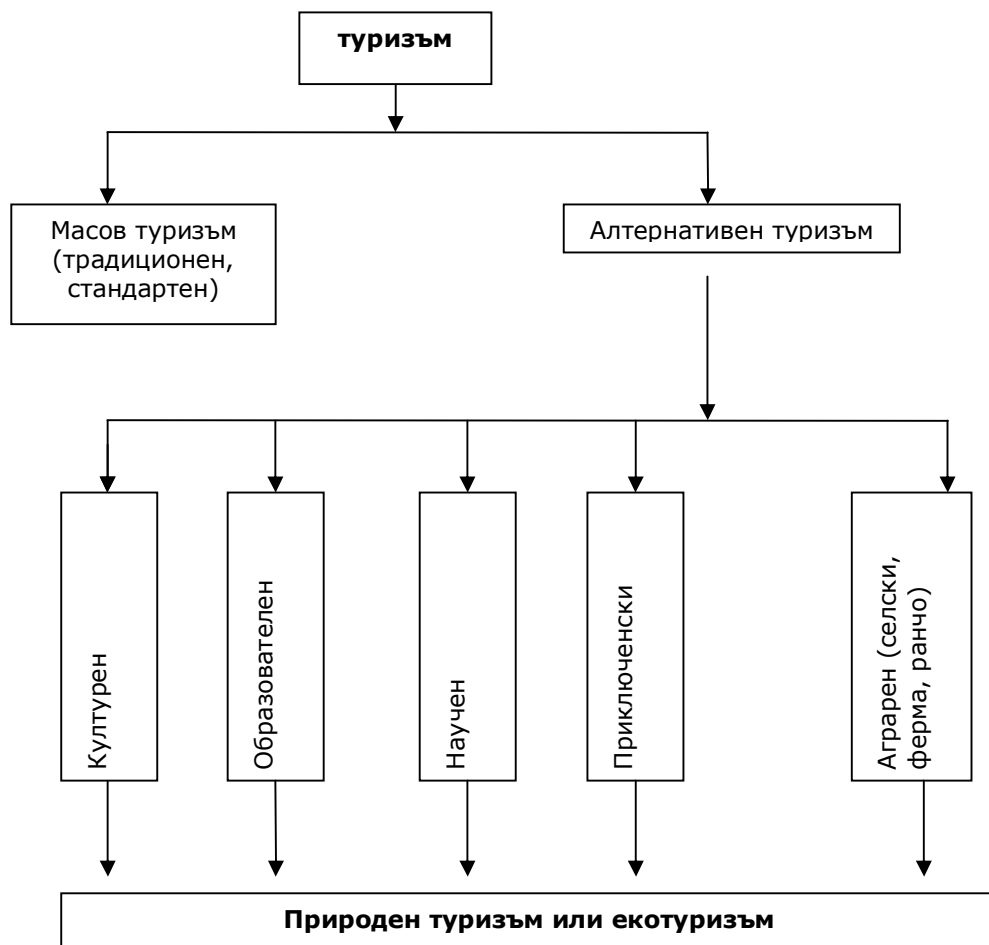
1.1.2. Екологичен туризъм- нов подход към туристическото природоползване

1.1.2.1. Възникване и развитие на екологичния туризъм

Възникването на термина "екотуризъм" и все по- нарастващата популярност към него е вследствие на новите тенденции в съвременния свят. Той отразява фундаменталната промяна в отношението на хората към природата. Първоначално е смятан за алтернатива на масовия туризъм, поради непрекъснато нарастващата заплаха върху околната среда и културните дадености на дестинациите. Създава се и се оформя като вид алтернативен туризъм, който има минимално въздействие върху природните екосистеми. (фиг. 1.)

Техническото и технологично развитие на човечеството, индустриализацията, урбанизацията, нарастването на населението на планетата и съсредоточаването му във все по- големи селищни региони и центрове влияе силно негативно върху природата като цяло- замърсяване на околната среда, намаляване и изчезване на видове от флората и фауната, рушене на природни феномени и др. под. От друга страна, голяма част от хората са все по- уморени и стресирани от напрежението на ежедневието си, като са принудени да живеят в една съмнителна по отношение на екологичната чистота среда. Това са основни предпоставки хората да търсят и посещават екологично запазени региони в различни страни, да се възползват от чистотата и запазената природа, от наличието на интересни и уникални, рядко срещани видове от местната флора и фауна. В отговор на тези потребности възниква и се развива екологичният туризъм.

Екологията има все по- нарастващо влияние в развитието на туризма. Интензивното природоползване налага упражняване на дейности, свързани с развитието на "мек", екологичен туризъм, при строго съблюдаване на нормите за опазване на околната среда. Световните тенденции в потребителското търсене показват засилен интерес към алтернативните видове туризъм, потребителите предпочитат почивки в екологично чисти райони, далеч от урбанизираната градска среда. (Алексиева, Й., Ст. Стамов, 2003)

Фиг.1. Алтернативен и природен туризъм (Mieskowski, 1995)

1.1.2.2. Определение за екологичен туризъм

Екотуризмът представлява такъв начин за посещение на различни местности (или региони на света), при който грижливото отношение към заобикалящата среда, а така също и към обичаите и традициите на местните хора, е главно изискване към пътешествениците и туроператорите. *"Екотуризмът – това са пътешествия по места с относително недокосната природа с цел, без да се нарушава целостността на екосистемите, да се получат представи за природните и културно-етнографските особености на дадена територия, което създава такива икономически условия, при които опазването на природата става изгодно за местното население"* (по определението на Американското общество за екотуризм, 1985). И действително, веднага се вижда, че първото, което е необходимо за развитието на екотуризма това е чистата и недокосната природа, която трябва устойчиво да бъде запазена.

През 1991 г. Международната асоциация за екотуризм (International Ecotourism Society) предлага една от първите дефиниции:

“Екотуризмът е отговорно пътуване в природни местности, което консервира средата и поддържа съществуването на местните хора”.

През 1996 г. Международният съюз за опазване на природата IUCN (World Conservation Union) определя екотуризма като:

“...отговорно пътуване и посещение на местни, не посещавани (девствени) природни области, с цел радостни емоции и наслаждаване на природата (и на съпътстващите ги културни забележителности-минали и настоящи), което подпомага запазването на природната среда, има сравнително малко негативно въздействие върху нея и осигурява ползотворно и активно социално-икономическо влияние върху местното население”.

В. Маринов и Н. Попова, анализирайки различни мнения, посочват четири основни дефиниции на екологичния туризъм:

- самостоятелен вид туризъм (природопознавателен туризъм, туризъм в защитени природни територии);

- цялостно екологично поведение и отношение на туристите към околната среда. Това означава повишено екологично съзнание;

- екологична ориентация на туристическата и териториално-устройствена политика (в т.ч. екологичен мониторинг и екологичен мениджмънт);

- цялостно разбиране, нова “философия” за развитие на туризма, нова “етика”- опазването на средата има приоритет пред икономическата и техническата целесъобразност. (Маринов, В., Н. Попова, 1993)

Карис Сионуик (1995) пише, че екотуризмът е туризъм в онтологично ненарушени природни райони с цел да се оцени дивият свят и пейзаж, и местната култура. Целта е да се натовари минимално околната среда и да се минимизира употребата на природни ресурси (Сионуик, К., 1995).

Екотуризмът е туризъм, който включва пътуване до относително спокойни и незамърсени природни райони с конкретно намерение като например изучаване, възхищение или наслаждение на пейзажа и неговите диви растения и животни, както и съответните културни забележителности.

Екотуризмът е социално- отговорен природен туризъм, който запазва природната среда и подпомага благосъстоянието на местните хора. (Концепция за развитие на екотуризма в общините около защитените територии в България, Проект ОБРИР, 2001;)

Екотуризмът е разновидност на устойчивия туризъм, която се практикува в сравнително неизменени природни територии (това е концепция, която покрива доста широк спектър – от девствена природа до повече или по-малко деградирани хабитати) и която се използва като инструмент за консервация и устойчиво развитие на местните общности. Дефиницията на Международния Съюз за опазване на природата (IUCN) е: “Екотуризмът е пътуване с отговорност към околната среда и посещаване на сравнително непроменени природни територии с цел наслаждаване и високо оценяване на природата (и всякакви други съпътстващи културни

характеристики – както от миналото, така и от настоящето), който пропагандира консервацията, има слабо влияние на посещенията и спомага за благоприятното и активно социално-икономическо участие на местните жители.” Основните компоненти и проблеми, които трябва да се имат предвид при всяка дейност, свързана с екотуризма, са в най-широк смисъл: природа, местна общност, икономика, консервация, култура и интерпретация. (Ръководство за мониторинг на влиянията на екотуризма върху българските защитени природни територии и съседните общности, Проект ОБРИР;)

Екотуризмът, като част от видовете туризъм, включва *посещение на девствени природни области, като участниците са мотивирани да задоволят своите нужди за природно, социално и културно познание и загрижеността си към природата.* (Алексиева, Й., Ст. Стамов, 2003)

На Първия национален форум “Екотуризм, планини и защитени територии- партньори за брагоденствие” (октомври, 2002 г., посветен на обявената от ООН “Международна година на екотуризма и планините”) Министерството на икономиката (МИ), Министерството на околната среда и водите (МОСВ) и Министерството на земеделието и горите (МЗГ) подписват Протокол за сътрудничество в областта на екотуризма. В протокола трите министерства дават следното определение за екотуризм:

“Министерствата приемат общото разбиране за екотуризма като пътуване до сравнително незасегнати природни местности с цел посетителите да разгледат и да се насладят на природата и всички съпътстващи културни забележителности, като едновременно с това се насърчава съхранението им и се допуска възможно най-ниска степен на въздействие. Екотуризмът е също възможност за развитие на бизнес във всички свързани с него услуги, приоритетно в малки местни предприемачески инициативи, като осигурява социално-икономическа активност на местното население и справедливо разпределение на отговорностите и ползите. Екотуризмът съдържа също важни елементи на природозащитно образование, интерпретация на природното и културното наследство и съответства на всички форми на устойчив туризъм.” (Национална стратегия и план за действие за развитие на екотуризма в България, 2004)

Всички тези рановидности имат общата цел да развият нова форма на туризъм, която би донесла максимална полза за всички участници- туристи, местно население, туристически фирми, без да причинява непоправими екологични или социални щети.

Обобщавайки вижданията за екологичния туризъм, може да се определи, че като такъв род туризъм се разглеждат онези видове, които:

- се основават на сравнително незасегнати природни територии;
- не нанасят вреда, не нарушават природата, а съдействат за дълготрайното екологично равновесие;
- директно допринасят за защитата и стопанисването на използваните природни райони;

- използват подходящ и адекватен режим на управление, съобразен с броя на туристите, посетили защитения район. Този момент е особено важен за дълготрайната защита на природните ресурси, от които зависи екотуризмът и често се явява слабото звено във връзката туризъм- околна среда. (Тончева, Т., 1994)

1.1.2.3. Същност на екологичния туризъм

Според Т. Тончева (1994), за да се развива успешно екотуризмът в един район, са необходими няколко съществени условия:

На първо място са икономическите, които осигуряват за местната община устойчива и съответстваща на направените разходи печалба от развитието му.

Второто важно условие е постигането на един добър мениджмънт- удовлетворяване на потребностите на местното население и на туристите, приспособен към местните условия, като същевременно се опазва околната среда в района.

На трето място, важна предпоставка за развитието на екотуризма са мотивираните туристи, обичащи природата, тревожещи се за нейното добро състояние, желаещи да участват активно в нейното опазване по време на своето пребиваване сред нея.

Според авторката, при развитието на екотуризма трябва да се вземат под внимание няколко главни изисквания:

- да се изгражда инфраструктура, съобразена с околната среда;
- съобразяване на броя на приеманите туристи спрямо броя на местните жители (не бива да се допуска прекомерно превишаване броя на туристите над броя на местното население);
- осъществяване на контрол от страна на местната община при опазване на околната среда.

Това е наложително, защото планирането на развитието на екотуризма в един район изисква съчетаване на мерките за запазване на екологичното равновесие с интересите на туристите и на местното население.

При екотуризма туристът не се насочва към хотели от висока класа и големи туристически комплекси, а към семплите постройки, изградени от традиционни за местното население материали и архитектурни стилове. (Тончева, Т., 1994)

Екологичният туризъм много често се съчетава с други видове специализиран туризъм, като ползва някои от услугите им. Това са спортно- рекреативен (пешеходен туризъм), опознавателен, гриинтуризъм, уайлдтуризъм, орнитоложки туризъм.

В дългосрочен план, приносът на туризма за местната икономика ще зависи от поддържането на качеството на околната среда, на която посетителите ще идват да се наслаждават. В световната практика има много примери за незачитане на тази взаимосвързаност, в резултат на което развитието на туризма причинява трайни увреждания на околната среда, рефлектиращи върху местната икономика. (Пирински туристически форум, "За устойчив туризъм", 2000;)

1.1.2.4. Особенности на екологичния туризъм

Основни елементи на екологичния туризъм

Този вид туризъм включва следните четири основни елемента:

(а) Преместване или пътуване от едно място на друго.

(б) Екотуризмът е природосъобразен.

(в) Екотуризмът е воден от идеята за съхраняване (консервиране).

(г) Екотуризмът изпълнява образователна роля. (Wallance, 1992)

Приноси на екологичния туризъм

Могат да се обобщят следните приноси- **екотуризмът**:

- стимулира разбирането на хората относно въздействието на туризма върху природната, културната и социалната среда;
- осигурява частни приходи и ползи;
- генерира местната заетост, едновременно в туристическия сектор и в различните подкрепящи ги и управляващи ресурсите сектори;
- стимулира доходоносни дейности- хотелиерство, квартири под наем, ресторантьорство, търговия на хранителни стоки и други услуги, транспорт, занаяти, гид-услуги;
- генерира размяна на валута в страната и инжектира капитали и свежи пари в местната икономика;
- разнообразява местната икономика, особено в селските области, където заетостта е често непостоянна и незадоволителна;
- стимулира подобрене на транспортната, комуникационна и друга инфраструктура;
- създава условия за почивка, които може да се използват от местната общност, както за национални, така и за чуждестранни посещения; това също стимулира и помага запазването на археологически места, на исторически сгради и местности;
- следи, оценява и управлява въздействието от туризма; развива методи за отговорност към средата и отчита всеки негативен ефект;
- осигурява, чрез или заедно с културния туризъм възможността за разбиране и комуникации между хората от различни общества;
- демонстрира (като устойчив туризъм по отношение на средата) важноста на природните и културни ресурси за успешно икономическо и социално съществуване на хората и помага да се запазят. (Материалите са взети от Globe'90 Conference, Tourism stream, Action Strategy adopted at Vancouver, Canada)

Задачи на екологичния туризъм

Могат да се формулират следните основни задачи-

екотуризмът:

- да изолира или изключи негативния ефект върху природната среда и хората;
- да се провежда в относително изолирани, недокоснати от цивилизацията места с цел тяхното запазване и развитие;
- да подобри икономическото състояние на общностите в региона;

- да възпитава екотуриста в некомерсиално отношение спрямо природата и да я щади;
- да възпитава отговорност в местното население в отношението му към природата, образовайки го и разкривайки му опасностите при прекомерното използване на природните ресурси и неограничените посещения на туристи;
- да стимулира нови инициативи, като изработката и продажбата на местни екосъобразни продукти, развитие на занаяти, на билкарство и други подобни;
- да осигурява общ контрол върху природните ресурси; да осигурява част от приходите от туризма да отиват за развитие на областта, а не за обогатяването на отделни индивиди;
- да развива и стимулира чувството на гордост у местните жители, че принадлежат към своята общност, като запазва и популяризира основните им традиционни дейности (селско стопанство, занаяти и др.), които биха привличали туристи в областта;
- да е насочен към оформила се вече своя ниша от потенциални потребители- хора с образователен ценз и финансови приходи над средното ниво; хора от всички възрастови групи;

Разглеждайки възникването и развитието на екологичния туризъм, може да се обобщи, че екологичният туризъм е вид специализиран и устойчив туризъм, при който се дава възможност за опазване, възприемане и ползване на сравнително най- запазени, рядко срещани или уникални растително-животински свят и природна среда, взаимоотношенията между тях, на природни и други забележителности, като той съдейства за опазването им и има позитивно въздействие върху общностите, където се практикува. (Алексиева, Й., Ст. Стамов, 2003)

Характерна особеност на екологичния и другите устойчиви видове туризъм е изискването за предлагане на разнообразен и силно индивидуализиран продукт. Чрез развитието му се популяризират региони със съхранени природни ресурси.

1.2. Екологични въздействия на туризма

1.2.1. Характеристика на въздействията на туризма

През последните години изключително много нараства значението на проблематиката за въздействията на туризма, най- вече в контекста на туристическата политика и планиране, както и на придобилата широко разпространение концепция за устойчиво развитие на туризма. Подчертава се, че икономическите, социалните и екологичните аспекти на развитието трябва да бъдат равнопоставени, а задоволяването на нуждите да е съобразено с ограничеността на ресурсите, както и с равноправието между сегашното и бъдещите поколения.

Първите изследвания относно някои икономически въздействия на туристическите пътувания датират от края на XIX в. До към средата на 70-те години (Archer, B. H., 1973; Bryden, J., 1973 и др.) по- голямо внимание се отделя на икономическите въздействия на туризма, които се определят като положителни. Появяват се и публикации на научни

изследвания, посветени на социалните въздействия- Ouma, 1970; Greenwood, 1972; Bryden, 1973; Young, 1973; Jafari, J., 1974 и др. (по Mathieson, A., G. Wall, 1982). Изследванията, насочени към въздействието на туризма, са били също толкова специализирани, наблягащи на специфични видове въздействие за сметка на други. Например J. V. Doxey (1976) и V. Smith (1977) изследват негодуванията, които могат да се получат при взаимодействието туристи- домакини; Световната Банка (1972) и M. Peters (1969) се отнасят към туризма като към икономически феномен, а P. Hall (1970) и E. Cohen (1978) документират някои от ефектите на туризма върху природната среда.

От средата на 80- те години се наблюдава един по- балансиран и комплексен подход, като вниманието е насочено към разглеждане въздействията на туризма върху околната среда като цяло- както природна, така и социално- икономическа.(Воденска, М., 2001)

Въздействията на туризма (желани или нежелани) са комплексни и нееднозначни, в резултат от което нерядко се стига до сериозно разминаване между желаното и действителното развитие.

В почти всички изследвания се разкриват както положителните, така и негативните въздействия на туризма. Твърде рядко е възможно да се направи краен баланс, който да е приемлив за всички заинтересовани лица и организации. Почти е изключена възможността развитието на туризма да бъде изцяло определено като „добро“ или „лошо“ във всеки отделен случай.

Друг аспект на проблема е, че дадено въздействие може да бъде оценено и като положително, и като негативно от различни субекти. За организаторите на туризма някои въздействия могат да бъдат незначителни, докато за местните жители те да бъдат катастрофални.

Провеждането на изследвания върху въздействията, които туризмът оказва върху определена околна среда е изключително трудно. Основния проблем е свързан с противоречието между техния комплексен и разнопосочен характер и едностранчивия подход при тяхното изследване и оценка.

Поради комплексния характер на въздействията на туризма, тяхното изследване и изучаване изисква събирането и обработка на най- разнородна информация и прилагането на различни специфични методи, подходящи за нейната обработка.

Трудностите при изучаване, прогнозиране, регулиране и управление на въздействията на туризма, тяхното многообразие и сложност предполагат в бъдеще използването на такива методи при тяхното идентифициране и изследване, които да са в състояние да преработят възможно най- големи количества информация, да дадат възможно най- пълен и всеобхватен отговор за тяхното бъдещо развитие и проявление, и да позволят обединяването на разнородната по своята същност информация върху конкретната разглеждана територия, като предложи възможности за нейното по- нататъшно развитие и управление.(Воденска, М., 2006)

1.2.2. Критерии за класификация на въздействията на туризма

Най- често използваният критерий за класификация на въздействията на туризма е в зависимост от сферата на тяхното проявление. В този случай обикновено се различават икономически, социални, културни, екологични (физически), политически и други влияния.

Друг много често използван критерий за класификация на въздействията на туризма е и оценъчният, т.е. разделянето на въздействията на положителни и отрицателни.

Широко използван критерий за класификация е тяхното място в причинно- следствената верига. В този случай въздействията се разделят на преки, косвени и индуцирани, или на първични и вторични (обхващащи косвените и индуцираните влияния).

От гледна точка на туристическата политика и планиране съществено значение има класификацията на влиянията в зависимост от възможностите за въздействие върху тях. Някои от въздействията (предимно негативните) могат да бъдат преодоляни с помощта на планирането и с различни мерки за регулиране- това са т.нар. управляеми въздействия, докато други- неуправляемите трябва да се разглеждат като даденост, "необходимо зло", "Цена, която трябва да се плати за получаване на ползите от туризма".

В отделни случаи се използват класификации и по други критерии. Според тях влиянията могат да бъдат временни и постоянни; пространствени и непространствени; еднопосочни, двупосочни и разпръснати; на международно, национално, регионално и местно равнище и т.н.

Въздействията на туризма могат да се класифицират още в зависимост от областта на тяхното проявление- в дестинацията, транзитната зона или в средата с генетични условия. Най- голямо значение и влияние върху цялостното туристическо развитие и световната туристическа индустрия имат въздействията на туризма в дестинацията. (Маринов, В., М. Воденска, 1995)

Обикновено първоначално туризмът се възприема ентусиазирано, еуфорично, въз основа на очакванията (невинаги оправдани) за неговите позитивни въздействия. В хода на развитието с увеличаване на количествените измерения нерядко се стига до коренна промяна в това отношение, което може да премине в пълно отрицание на туризма, известно в литературата като "Бунт на местното население". (Воденска, М., 2006) До голяма степен обяснението на тази промяна е обективно, тъй като първоначално въздействията са слаби и доминират позитивните ефекти (повишаване на доходите, нови работни места, подобряване на облика и инфраструктурата на селищата, възможност за нови контакти и др.) По- късно се стига до определено "насищане" на положителните и по- силно проявление на негативните влияния (претоварване, необратими изменения на природната среда, конкуренция с други дейности и пр.). (Воденска, М., М. Асенова, 2004)

1.2.3. Същност и особености на екологичните въздействия на туризма

Екологичните въздействия на туризма се отнасят предимно за ефектите, позитивни и негативни, които развитието на туризма има върху природната околна среда. Загрижеността за природната среда датира сравнително от скоро, като туризмът се разглежда като един от факторите, допринесли за осъзнаване на проблемите, свързани с тази среда. Най-често туризмът се разглежда като заплаха за природата, като щетите от него се увеличават пропорционално на броя на посетителите и на продължителността на престоя им.

Туризмът следва да бъде основен двигател на усилията за опазване на средата, тъй като при липса на висококачествена околна среда, туристите биха предпочели да посетят друга алтернативна дестинация.

Степента и природата на промените в околната среда под въздействието на туристическото развитие и туристическите дейности се влияе от множество фактори, включващи типа и нивото на туристическото усвояване, продължителността на рекреационното натоварване, устойчивостта на ресурсите, самовъзстановителната им способност, интензивността, продължителността, локализацията и други характеристики на използването ѝ. (Воденска, М., 2006)

1.2.4. Екологични въздействия на туризма в защитените територии

Успоредно с развитието на системата от защитени територии се констатира немалко случаи на разрушаване на техния природозащитен статут в резултат на различни стопански дейности или на недобросъвестни действия на отделни лица. Това причинява отрицателни изменения в компонентите на природата или цялостно увреждане на природния ландшафт. (Стоилов, Д., 1997)

Един от проблемите, свързани с развитието на туризма е, че той не води само туристите в застрашените територии. Заедно с тях се настаняват и структурите, към които туристите са свикнали в своето местоживее и необходимата материално-техническа база и инфраструктура, необходима за задоволяване на техните потребности. (Воденска, М., 2001)

Особено голяма тревога изразяват учени, специалисти и представители на неправителствени организации за нарушения на природата от туристите в и около обектите, включени в Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство.

Обектите, включени в Конвенцията от всички страни, са обект на масови туристически посещения, което уврежда природата около и в тях. (Жечев, В., Д. Стоилов, 1999)

Национален парк „Пирин“ (обект на нашето проучване) има висока степен на защита според българското и международното законодателство. Поради богатото си биологично разнообразие и висока природно-научна и културна стойност, от 1977 година НП „Пирин“ е вписан в „Листата на ООН за националните паркове и еквивалентните резервати“. През 1983 г. Народен парк „Пирин“ е

включен като обект № 225 в Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на световното културно и природно наследство, с площ 26 423,8 ха. През 2010 г. е одобрено вписването на Национален парк „Пирин“ като световно значим природен обект с площ 39 272 ха. Присъствието на Национален парк „Пирин“ в Списъка на световното културно и природно наследство, потвърждава изключителната и универсална стойност на природния обект, който заслужава да бъде съхранен в полза на цялото човечество. (План за управление на НП „Пирин“)

След присъединяването на България към Европейския Съюз (31.12.2006 год.) Национален парк „Пирин“ става част от Европейската екологична мрежа НАТУРА 2000. (www.wwf.bg)

Дейностите, нарушаващи статута на защитените територии, условно могат да се разделят на няколко групи:

Стопанска дейност

Замърсяване с отпадъци

Повреждане или унищожаване на съоръжения

Повреждане или унищожаване на природни образувания (карстови форми, скални образувания, местообитания на животни и растения и др.)

Разкопки на иманяри

Проучвателни дейности

Замърсявания на трите жизнени среди- въздух, вода и почви

Вреди, нанасяни на флората и фауната

Други нарушения

Към тази категория могат да се отнесат:

1. Безконтролно навлизане и струпване на големи маси хора в рекреационните горски територии. Присъствието дори на един човек не минава безследно. Въздействието на един или няколко човека остава външно незабележимо. При масово посещение обаче процесът на разрушаване изпреварва процеса на възстановяване. Загубването на устойчивостта на екосистемите произтича в резултат на изменение на всички нейни компоненти.

Едно от най- неблагоприятните отрицателни явления от струпването на голям брой туристи в рекреационните горски територии е явлението, наречено „туристическа дигресия“. Разграничават се 5 стадия на туристическа (рекреационна) дигресия. (Маринов, М., 1980)

2. Безконтролно навлизане и движение на моторни превозни средства в защитените територии.

3. Самоволното къмпирание на туристите- използването на съоръжения за изграждане на къмпинги на места, където не е разрешено и съответно поведението на недобросъвестните туристи нанасят пряка вреда на живата природа. (Жечев, В., Д. Стоилов, 1999)

4. Пожари, предизвикани от безразборното палене на огньове. Запален в гората огън, освен че носи опасност от пожар, опустошава парчето земя, на което е бил разположен , за около 5-7 години. (Маринов, М., 1980)

Най-общо известните екологични въздействия на туризма у нас биват положителни, негативни и нееднозначни.

Положителни

1. Повишен интерес към опазване на природата- създаване на екологични дружества, ПНО, природозащитни информационни центрове.

2. Повишаване на екологичното образование у подрастващите- зелени училища.

3. Запознаване на заетите в туристическата индустрия с нормите и законите за опазване на природната среда на семинарни занятия от гостуващи лектори, специалисти в областта.

4. Създаване, поддържане и разширяване на защитени територии.

5. Създаване на местни разпоредби относно опазването на природната среда в селищата, като се следи стриктно за спазването му и налагане на санкции.

6. Реинвестиране в построяване и внедряване на нови технологии при пречиствателните съоръжения на по-големите настанителни обекти.

7. Увеличаване на популациите от диви животни в дивечовите стопанства.

Негативни

Някои по-изявени негативни физически въздействия:

1. Замърсяване на въздуха- обществен и частен транспорт. Но голяма част от автомобилния парк е стар и изпуска в атмосферата големи количества вредни вещества.

2. Понижаване на естетическите качества на ландшафта- замърсяване със и неравномерно извозване на механични битови отпадъци.

3. Унищожаване на някои животински популации чрез незаконен лов и риболов.

4. Изсичане на горите- освобождаване на терени за технически съоръжения, или набавяне на дърва за огрев.

5. Унищожаване на някои растителни популации- изкореняване на билкови растения с цел билкосъбиране, изсичане на шипкови храсти.

6. Замърсяване на водите.

7. Шумово замърсяване.

8. Ерозия и активирани свлачишни процеси. Причини- пренасищане на терена с масивни постройки, неизградена канализационна мрежа и слаб контрол на застрояване.

9. Вреда, нанасяна на почвите. Това се дължи преди всичко на въздействието на автомобилния транспорт върху почвата.

10. Вреда, нанасяна на флората и фауната.

Нееднозначни

Навлизване на туризма в защитените територии: от една страна- повишаване на екологичното съзнание и информираност, от друга- недобросъвестно отношение към екологопазващите норми както от

страна на туристите, така и от страна на местната администрация.(Воденска, М., 2001)

1.2.5. Инструменти за управление на екологичните въздействия на туризма върху природната среда

За елиминирането или свеждането до минимум на негативните въздействия на туризма върху природата се използват различни методи и мерки:

1. Наблюдение и информация за въздействието на туризма върху природната среда

Посещаването в продължение на известен период от време на дадена туристическа дестинация от туристи, независимо от техния брой, в крайна сметка довежда до различни видове промени в нея. Поради различни причини е важно тези промени да бъдат проследявани. Една от тях е, че промените станали в резултат на туризма, могат да имат негативно въздействие върху обществения, културния и икономическия живот на дестинацията и нейната окръжаваща природна и екологична среда.

Тези промени могат да не бъдат веднага забележими, особено когато броят на посетителите е малък или ако провеждащите се туристически дейности не оказват толкова голямо въздействие. Обаче тези промени се натрупват бавно и постепенно в продължение на седмици, месеци или години и в крайна сметка могат да имат много по-осезаемо въздействие върху живота на тази територия.

За да може да се управлява процесът на въздействие на туризма върху природната среда, е наложително преди всичко да се организира наблюдение (мониторинг) на този процес в различните природно-териториални комплекси. Мониторингът ще спомогне за:

- установяване на първичното (фоново) ниво на състояние на природните компоненти, за да може след това да се уловят и правилно оценят девастационните процеси, причинявани от определени туристически дейности;

- прогнозиране на бъдещи изменения;
- разкриване на тенденции;
- установяване на контрол и възможност за регулиране на нежеланите процеси.(Воденска, М., 2003)

2. Регулиране на антропогенното натоварване на рекреационните територии

Насочването на все по-голям брой хора към рекреационните територии може да доведе до повишаване нивото на въздействие на туристите върху природните комплекси.

За да се предотврати деградацията и да се запазят условията за рекреационна дейност в тези територии е необходимо да се установят норми за рекреационно въздействие върху тях. (Мироненко, Н. С., И. Т. Твердохлебов, 1981)

Прилагането на нормативи при устройството на рекреационните територии ще спомогне в голяма степен да се избегнат отрицателните последствия от туристическата дигресия на ландшафта. Нормативите трябва да се разработват конкретно за всяка рекреационна територия

според устойчивостта на нейните природно-териториални комплекси. Нормативите трябва да се отнасят както за броя хора, които могат да присъстват едновременно върху единица площ от рекреационната територия без да увреждат природата, така и за съоръженията, които ще обслужват туристите.

Един от инструментите за регулиране на потока от посетители по време и място е чрез изграждането на целесъобразна и пестелива пътно-алейна мрежа, експонираща, от една страна, интересните обекти в дестинацията, а от друга-отвеждаща посетителите на страна от конфликтните точки на обекта. (Жечев, В., Д. Стоилов, 1999)

Най-простата техника според М. Воденска (2001) за контролиране броя на туристите е като се разрешава само на определен брой от тях да влизат в туристическата дестинация. Това може да се извършва индиректно-чрез намаляване на броя на местата за паркиране, или директно-чрез установяване на определен брой влизащи, и може да достигне до обща забрана за посещаване на мястото. Влизането може да бъде разрешено само през определени пунктове и тогава (както е в случая с националните паркове) съществуващата мрежа от пътища ще играе роля на ограничител за достъпа на туристите. Друг начин за контролиране броя на туристите е изискването те да се придвижват на групи с водач, или предлагането на автобусни екскурзии по определени маршрути. (Воденска, М., 2001)

3. Въвеждане на природозащитни режими

В рекреационните и извънрекреационни територии при необходимост в определени участъци се въвеждат природозащитни режими с цел:

- да се опази ефективно природната среда;
- да се преодолее или да се ограничи въздействието на установени заплахи;
- да се осигурят условия за контрол и взимане на управленски решения.

Зони, режими и норми, определени с Паркоустройственият проект на Народен парк Пирин от 1993 год. (ПУП) *таблица 1*

Основни зони	Площ (ха)	% от общата площ на парка	Режими / норми
1. Територии с режим на строга защита- включват резерватните площи	6092,8	16,0	Резерватен режим
2. Територии с режим на временен статут на строга защита- обособени са в алпийската и субалпийската част	1178,8	3,1	Резерватен режим за 10-годишен период- може да бъде нарушен само при ситуации
3. Територии с направляван	30901,7	80,9	

режим:			
3.1. Територии запазващи статута си- включват обявените със заповед природни забележителности, исторически места и вековни дървета	51,1	0,2	
3.2. Територии със защитни функции- включват се площи с водоохранни функции	3182,5	10,3	В част от тях са обособени райони с разрешена ограничена паша
3.3. Територии с рекреационно- туристически функции на природния ландшафт- включват райони с вече изградени: леглови фонд, съоръжения за спорт, традиционни туристически маршрути	15988,6	51,7	Запазва се традиционният характер на ски- зоната „Банско“, като обект за масов спорт. Не се разрешава изграждането на нови ски- писти
3.4. Територии с традиционен режим на селскостопанско ползване- обхващат терените на високопланинските пасища	2333,6	7,6	Разрешена за паша
Допълнителни зони	Обхват и режими		
Предпаркова зона	Обхваща прилежащите площи, граничещи с Народния парк		
Преходна зона	Обхваща съседните територии, които са социално-икономически свързани с парка. Режимът на тази зона е препоръчителен и включва изискванията за устойчиво ползване и развитие		

4. Зониране на рекреационните територии

Една много надежна форма за опазване на природата от туристическа дигресия в различните типове рекреационни територии е тяхното зониране. В отделните зони се установява различен режим на опазване и използване на природните ресурси, отчитащ съхранеността на природните комплекси, характера на природните ландшафти, състоянието на растителността и животинския свят и т.н. Зонирането на териториите трябва да произтича от функционалните задачи и особености на всяка зона, а така също напълно да отчита ценността, степента на съхраненост и устойчивостта на всеки от природните и културни обекти, характера на ландшафтите и елементите на растителния и животинския свят. (Жечев, В., Д. Стоилов, 1999)

Зонирането на територията на НП „Пирин“ е направено съгласно изискванията на Закона за защитените територии (ДВ. бр. 133, 1998 год.) и принципите на приетата система за категоризация на Международния съюз за защита на природата (IUCN). Системата за категоризация е създадена с цел да предостави база за международно сравнение и е предназначена за използване от всички страни. Според нея режимите и нормите в националния парк „касят основно опазването на естествени природни местообитания, където директната човешка намеса и измененията в околната среда са ограничени“.

Съгласно Планът за управление на Национален парк „Пирин“ се обособяват следните зони:

Разпределение на зоните по площ

таблица 2

Обозначение на зоната	Наименование на зоната	Съгласно ЗЗТ чл. 19	Съгласно категории на IUCN	Площ (ха)	% от общата площ на парка
I a	Резерватна зона	т. 1	I a	5991,8	14,8
I b	Зона за ограничаване на човешкото въздействие	т. 4	I b	8198,5	20,3
II a	Зона за опазване на горските екосистеми и отдих	т. 4	II	18245,0	45,2
II b	Зона за устойчиво ползване на открити площи и отдих	т. 4	II	6806,8	16,9
III	Зона за туризъм	т. 2		895,1	2,2
IV	Зона на сгради и съоръжения	т. 3		218,8	0,6
Общо:				40356,0	100,0

Резерватната зона- обхваща териториите на резерватите „Юлен“ и „Баюви дупки- Джинджирица“.

Зоната за ограничаване на човешкото въздействие- обхваща територии със запазен естествен характер и развитие и места, в които са установени застрашени местообитания на консервационно значими видове.

Зоната за опазване на горските екосистеми и отдих- обхваща територии, заети с горско- дървесна растителност, включително клек.

Зоната за устойчиво ползване на открити площи и отдих- обхваща пасищните територии, традиционно свързани с планинското животновъдство и поддържани от тази дейност.

Зоната за туризъм- обхваща територии със съществуващо интензивно туристическо натоварване и налични спортни съоръжения.

Зоната на сгради и съоръжения- обхваща районите на съществуващите сгради и съоръжения и тези в процес на изграждане по утвърдени проекти. (ПУ на НП „Пирин“)

5. Развитие на природосъобразни форми на туризъм

Природосъобразните форми на туризъм осигуряват опазване на околната среда и рационално използване на природните туристически ресурси в рекреационните територии.

Като алтернатива на масовия туризъм, който руши природата, се развива нова форма на туризъм- т.нар. етичен; зелен; приспособен към природата; ориентиран към природата; отговорен или екологичен туризъм- нов подход в туристическото природоползване.

6. Изграждане на интерпретативно- образователни пътеки (екопътеки)

Един от инструментите за регулиране на туристическия поток по време и място, и за управление на въздействията на туризма е изграждането на интерпретативно- образователни пътеки (екопътеки).

7. Биотехнически мероприятия

За да се избегне туристическата дигресия или да се отстранят последствията от нея е необходимо да се провеждат различни по характер биотехнически мероприятия, чиято основна цел е да се запази или повиши устойчивостта на горските насаждения с рекреационно предназначение.

8. Образователни и възпитателни мерки

Избягването на отрицателното въздействие на туризма върху природната среда може да се намали или изцяло да се елиминира чрез реализацията на система от образователни и възпитателни мерки.

Етиката на поведение в природата трябва да стане неотменна част от културата на човека. Натоварването на рекреационните територии, изразявано в човека на хектар, което трябва да издържи рекреационната площ, зависи не толкова от количеството на туристите, отколкото от тяхното културно равнище.

Формирането на висока екологична култура още от най- ранна възраст у участниците в туризма е предпоставка за тяхното отношение към природните и антропогенни туристически ресурси. (Жечев, В., Д. Стоилов, 1999)

9. Законодателни мерки

Основното за правните принципи при туристическите ресурси е регламентирането на тяхното ползване и опазване. Правният регламент за туристическите дейности определя въпросите за тяхната регистрация, категоризация и стандартизация, както и сертификацията на туристическия продукт, което осигурява определено качество на туристическите услуги.

Правната рамка на системата на туризма в България се определя от ангажиментите на страната, свързани с членството ни в Европейския съюз, Световната организация по туризъм и други международни организации.

Международното сътрудничество в сферата на туризма се основава на принципите на международното право и хармонизирането им с националното законодателство.

Основнен нормативен акт в сферата на туризма е Законът за туризма (Обн., ДВ бр. 56, 2002 год.), който урежда организацията и управлението на туризма в България и основната му цел е да осигури условия за развитие на туризма като отрасъл с приоритетно значение.

Управлението и планирането на екологичните въздействия има значение за устойчивото развитие на дестинациите, защото както туризмът, така и животът на местното население силно зависят от качеството на средата. Това прави изучаването им изключително необходимо. Въпросът свързан с изучаването и проучването на тези въздействия продължава да стои „отворен“, поради сложната, многоаспектна и динамична същност на екологичните въздействия на туризма. (Воденска, М., 2006)

1.3. Методологическа рамка на изследването

Комплексният характер на екологичните въздействия на туризма- анализиран в теоретичната част на дисертационния труд,

обуславя необходимостта тяхното изследване и изучаване да се основава на събирането и обработката на значителна по обем и разнородност информация и прилагането на широк арсенал от специфични методи за нейната обработка. Поради тази причина често прилаган подход в научните изследвания на въздействията на туризма, включително и на екологичните въздействия, е използването на малък брой критерии за тяхната оценка. Обикновено оценката има силно изразен субективен характер – в смисъл, че тя се обвързва с мнението на субектите, определящи политиката за устойчиво развитие на туризма и качеството на туристическия продукт, респективно туристическото преживяване. Както посочва М. Воденска (2006) независимо от методологическите слабости на този подход (някои от въздействията на туризма може все още да не са се проявили, възприятията на посетителите се различават по острота към различните въздействия, както се различават и нагласите им към възприемане и регистриране на някои от въздействията - предимно положителни или предимно негативни), той дава достатъчно ясна и точна картина за проявлението на въздействията в разглежданата територия (НП „Пирин“).

В съответствие с целта и задачите, поставени в изследването, то се базира методически на проведения в теоретичната част анализ на концепцията за устойчивото туристическо развитие и на прилагането на анкетен метод, с използване на въпросник, разработен в съответствие с разгледаните теоретични постановки и принципи, свързани с устойчивото развитие на туризма. Анкетният метод се обосновава от:

1) предмета на изследване - субективните нагласи, отношения и мнения на субектите, на оценката на екологичните въздействия;

2) липсата на проучвания, респективно на статистически данни, обективно предопределящи емпиричния / теренен/ характер на проучването, с помощта на което се получава първична информация чрез отговори на зададени въпроси.

В настоящето проучване като субекти за оценка на въздействията на туризма са определени служителите от парковата дирекция на Национален парк „Пирин“ и посетителите на парка, практикуващи тематично - познавателен и пешеходен туризъм и преминаващи по еко-пътеките и туристическите маршрути. Разработени са два вида анкетни карти (анонимни) - за служителите в парка и за посетителите с цел набиране на необходимата експертна и туристическа информация. С разработването на два вида анкетните карти предлагаме модел за мониторинг на въздействията на туризма в разглежданата територия. Резултатите са основа за формулиране на важни изводи и препоръки за ефективността на провежданата до този момент политика за устойчиво туристическо развитие в националния парк, както и за подобряване на качеството на туристическия продукт с цел повишаване на неговата конкурентна способност.

Тъй като над 95 % от посещенията в НП „Пирин“ и селищата около него се реализират през летните месеци (План за управление на

НП), анкетното проучване е проведено в периода март- октомври 2010 год. (еднократно) на територията на национален парк „Пирин“ и прилежащите земища на общините Симитли, Разлог, Кресна, Банско, Струмяни, Сандански, Гоце Делчев.

С разрешение на Директора на НП „Пирин“ са анкетирани 10 служители- по двама от всеки от 5- те паркови района.

Анкетираните туристи са избрани на случаен принцип- тези, които в момента присъстват в района на проучването. Извадката не е представителна за генералната съвкупност на посетителите в НП „Пирин“, но дава моментна „снимка“ на състоянието на туристическите въздействия върху природната среда и качеството на продукта на екологичния туризъм в парка.

Анкетното проучване на служителите цели получаване на необходимата експертна информация по въпроси, отнасящи се до:

- * поемния капацитет - брой туристи, които могат да преминават едновременно по определен маршрут (пътека), така че посетителите да бъдат удовлетворени от близостта с природата и същевременно да не въздействат негативно върху околната среда. Този въпрос има отношение към прилагането на нормативен подход за привеждане в съответствие на капацитета на природната среда с туристическото натоварване;

- * инструментите, които се използват за управление на посетителските потоци в парка, вкл. използване на услугите на водач при посещение на парка с оглед намаляване на вредните въздействия върху природната среда;

- * видовете нарушения, констатирани в съответния парков район, за който отговаря анкетирания служител и степента на тяхното проявление.

Анкетното проучване на посетителите на парка цели събиране на важна пазарно-ориентирана информация, отнасяща се до:

- а) социално-демографския профил на посетителите;
- б) мотивацията за посещение на Национален парк „Пирин“
- в) поведенческия модел - предпочитано населено място и средство за настаняване, продължителност на престоя в парка и околностите;
- г) удовлетвореност от качеството на туристическия продукт;
- д) разкриване на дефицити в предлаганите туристически услуги – чрез съпоставяне на оценките за важността на оценяваните 25 елемента на туристическото предлагане и удовлетвореността от реалното им потребление. Оценката се извършва по три-степенна оценъчна скала.

След провеждане на анкетното проучване сред посетителите са събрани 318 анкетни карти, чийто отговори са обработени чрез програмата за обработка на статистическа информация- SPSS.

Глава втора

СИСТЕМА ЗА ЕКОЛОГИЧЕН МОНИТОРИНГ В НАЦИОНАЛЕН ПАРК „ПИРИН“

2.1. Особености на системата за екологичен мониторинг в Националните паркове

Съгласно изискванията на Закона за опазване на околната среда (ЗООС) (*Обн. ДВ. бр.91 от 25.09.2002*), Националната система за мониторинг на околната среда включва националните мрежи за мониторинг на горите и защитените територии, за биологичен мониторинг и за мониторинг на серия от абиотични компоненти.

Съгласно чл. 50 от Закона за защитените територии (ЗЗТ), Дирекциите на Националните паркове са задължени да организират мониторинг върху качествата на компонентите на околната среда.

Съгласно чл. 4, ал. 6 от Правилника за устройството и дейността на Дирекциите на Националните паркове (*Обн. ДВ. бр. 68 от 16.08.2000 год.*) Дирекциите осъществяват мониторинг върху:

а) състоянието на природни екосистеми и съобщества, както и върху състоянието на популациите на защитени и редки растителни и животински видове;

б) състоянието на други компоненти на околната среда - въздух, води, почви;

в) туристическото натоварване;

За да работи ефективно и постигне целите си, системата за екологичен мониторинг трябва да има практическа насоченост и да спомага взимането на конкретни управленски решения, основаващи се на резултатите от приложни изследвания. (ОБРИР, 2002)

2.2. Система за екологичен мониторинг в Национален парк „Пирин“

Осигуряването на естественото развитие на екосистемите, местообитанията и видовете на територията на НП „Пирин“, изисква провеждането на дългосрочен мониторинг. При него се цели предотвратяване на нарушения, в т.ч. унищожаване на видове съобщества или местообитания, поддържане и периодична актуализация на базата данни.

Специалистите от НП „Пирин“ извършват своите наблюдения на компонентите на околната среда по методика за мониторинг, съвместно използвана и от останалите два национални парка, едновременно с това тя е специално адаптирана за конкретните условия от съответните експерти.

Системата за екологичен мониторинг в НП „Пирин“ включва:

2.2.1. Мониторинг на водите

2.2.2. Мониторинг на горите

2.2.3. Система за мониторинг на биологичното разнообразие

2.2.4. Мониторинг на лечебните растения и гъби

2.2.5. Мониторинг на въздействието на туристическия поток върху околната среда и биоразнообразието в парка

2.2.6. Мониторинг на туристическия поток

Глава трета

РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗЪМ И РЕКРЕАЦИЯ В НАЦИОНАЛЕН ПАРК „ПИРИН“

Територията на Национален парк „Пирин“ предлага условия за развитие на устойчив туризъм, които отговарят на разнородните интереси на българските и чужди туристи.

Паркът е територия с висока степен на биологично разнообразие. Външният облик на природата и ландшафта на парка предлага разнообразие, индивидуалност и красота, които са съществени фактори за осигуряване на продължително въздействие върху хората при техния отдих. Отделните видове ландшафти служат като естествен фон за туризъм, спорт и рекреация. В Пирин се преплитат неповторими пейзажи с множество панорами, разнообразие от гледки към гора и разпръсната зеленина, циркусни долини, зъбери, минерални извори и кристални езера.

Геоложкото минало и продължителните ледникови и ерозионни процеси са обосновавали съществуването на многообразен релеф, който в съчетание с климатичните характеристики на района и не на последно място лесната достъпност до самия парк са предпоставка за развитие на различни видове спорт и туризъм.

Основна предпоставка за развитие на туризъм и рекреация в района на Пирин, в частност на територията на националния парк и в селищата около планината, е съчетанието на природни и културно-исторически забележителности.

Основните туристически услуги: настаняване, хранене и транспорт, са много по-добре развити от допълнителните. Това, от една страна, е свързано с естеството на наличното предлагане в района, а от друга, със съществуващата у по-голямата част от населението представа за туризма, като добре уредени места за спане.

Разнообразието и качеството на допълнителните услуги стават все по-актуални в контекста на опазването на природното и културно-историческото наследство, както и от гледна точка на социалните функции на алтернативните форми на туризма – този вид туризъм е една от малкото възможности за икономическо съживяване на селските райони в България.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Проведеното проучване на туристическите въздействия върху природната среда в рекреационно-туристическата зона – еко-пътеките и туристическите пътеки в НП "Пирин", обуславя извеждането на следните основни изводи:

А) Свързани с методиката на проучването

1. Успешно приложен **инструментариум (анкета)**, разработен въз основа на проучване на чуждестранна и българска литература, за оценка на посетителските въздействия върху природната среда в Национален парк «Пирин» чрез експертното мнение на служителите в парковата дирекция.

2. Разработен и успешно приложен **инструментариум (анкета)** за проучване на качеството на туристическия продукт в Национален парк «Пирин» чрез установяване на удовлетвореността на посетителите / туристите от туристическото потребление по широк набор от туристически услуги.

Двата инструмента могат да бъдат използвани за бъдещи проучвания, респективно за създаване на динамични редове от данни за сравнение и оценка на промяната. Резултатите формират базата за вземане на информирани управленски решения.

Б) Свързани с политиката за устойчиво развитие на туризма

1. Не се прилага цялостна система за туристически мониторинг като част от целенасоченото управление на защитената територия – с фокус върху средата на туризма и отчитане на такъв важен фактор като въздействията на туризма. Съществуващата система за мониторинг на туристическите въздействия в Национален парк "Пирин" страда от съществени недостатъци, свързани с:

1.1 Разработване и ефективно прилагане на цялостен механизъм за наблюдение, контрол и регулиране на туристическите въздействия върху природната среда в НП "Пирин";

1.2 Прилагане на фрагментарен подход към управлението на посетителските потоци, изразяващ се в използването на единични инструменти в различните паркови райони. Наблюдението чрез бинокъл е основен инструмент за управление на посетителските потоци. Регистрирания в анкетното проучване контрол, при липса на ясни параметри какво и как да се контролира, буди съмнение за неговата ефективност и ефикасност. Както бе посочено, налага се общ извод за съществуваща висока степен на риск от негативни туристически въздействия върху природната среда, поради липса на цялостен и ефективен механизъм за мониторинг на туристическото развитие в Националния парк;

1.3 Липса на научно-обосновано определяне на рекреационния капацитет (поемната способност) на различните видове рекреационно-туристически среди – еко-пътеки, туристически маршрути и пр., основано на естествената устойчивост на природните системи с цел

балансиране на двете основни и противоречиви функции на националния парк – природозащитната и туристическата.

1.4 Във връзка с горепосочената слабост се констатира и липсата на прилагане на нормативен подход за управление на посетителските потоци- ключов инструмент за предотвратяване на негативните им въздействия върху природната среда в националния парк.

2. Не е формулирана и прилагана цялостна политика за устойчиво развитие на туризма в разглежданата територия, базираща се на изградена и работеща система за туристически мониторинг.

3. Не се прилагат съвременни подходи за интегрирано управление на парковата територия с участието на важни субекти, имащи отношение към качеството на природната среда в парка – туристическия бизнес и неправителствените организации в областта на туризма. В тясна връзка с посочения недостатък се поставя под съмнение постигането и поддържането на качество на предлагания туристически продукт, респективно удовлетвореност от контакта със съхранена природа.

4. Информационното осигуряване на парковата администрация не е на необходимото равнище при всички видове информация – административна, нормативна, статистическа и маркетингова. Това включва събиране, анализ и оценка на релевантна информация за широк кръг от фактори, влияещи разнопосочно – позитивно и негативно, върху рекреационно-туристическата зона на НП "Пирин". Например, не се събират статистически данни за посещаемостта на парка по необходимите пространствено-времеви характеристики – по райони, туристически сезони, на годишна база, не се провеждат пазарно-ориентиране проучвания на посетителите за установяване на степента им на задоволеност от туристическия продукт и пр. Следователно управлението на туристическото развитие, включително на въздействията се извършва в условията на информационна неосигуреност.

4.1 Липсата на информационно осигуряване на системата за мониторинг на туризма обуславя сериозен недостатък, свързан с разкриване на динамиката в туристическото използване на националния парк, респективно измерване на тенденции като база за вземането на информирани управленски решения.

Посочените слабости и на първо място информационният дефицит и липсата на нормативен подход за рекреационно натоварване възпрепятстват провеждането на обективна оценка на ефективността на Плана за управление и свързаната с това аргументация за запазване или промяна (в най- общ смисъл) на зони, режими и норми в следващия десетгодишен период.

В) Свързани с анализа на туристическите въздействия върху природната среда на Национален парк «Пирин»

1. В парковите райони се използва ограничен арсенал от инструменти за управление на посетителските потоци – преобладава традиционния метод с поставяне на предупредителни табели, следван

от наблюдението с бинокъл. Отсъстват съвременни ИТ технологии, за регистриране на посетителите в парка.

2. Броят на констатираните нарушения на територията на парковите райони не зависи от броя на посетителите на територията на парка. Най- голям брой нарушения са констатирани в паркови райони, с регистриран най- малък брой посетители. Този факт може да се обясни с използването само в тези райони по два инструмента за регулиране на туристическия поток докато в останалите се използва само един метод - наблюдение с бинокъл и предупредителни табели.

3. Оценките на експертите и посетителите за степента на нарушение на природната среда не съвпадат. Разликите са значителни по отношение на нарушенията по протежение на екопътеките – специфичните територии за практикуване на екотуризъм.

В анкетните карти за служителите и за посетителите е включен един и същ въпрос. Това е въпросът за видовете нарушения, констатирани на територията на Национален парк „Пирин“ и степента на тяхното проявление.

Резултатите след обработката на анкетните карти за служителите в парковите райони на парка показват, че по дължината на екопътеките на територията на Националния парк не са констатирани нарушения.

Според анкетираните посетители по дължината на екопътеките в района са констатирани 9 от общо 19 вида нарушения посочени в анкетната карта. (фиг.17.)

Най- голям е дялът на анкетираните, които са посочили нарушението „разпиляни отпадъци извън регламентирани за това места“.

Други констатирани от туристите нарушения са „счупени клони“, „замърсени водни площи“; „повредени инф. табла“ и „повредени маси, пейки и беседки“;

Нарушенията „утъпкани тревни площи“; „палене на огън извън регламентирани места“; „незаконна сеч“ и „незаконно строителство“ са констатирани от малко туристи.

Според анкетираните служители по дължината на туристическите маршрути на територията на парка са констатирани 16 вида нарушения, а според анкетираните посетители са установени 19 нарушения.

Според анкетираните служители най- честите нарушения в парка, са четири:

1. разпиляните отпадъци извън регламентирани места;
2. паленето на огън извън регламентирани места;
3. опъването на палатки на неразрешени места;
4. повредените информационни табла;

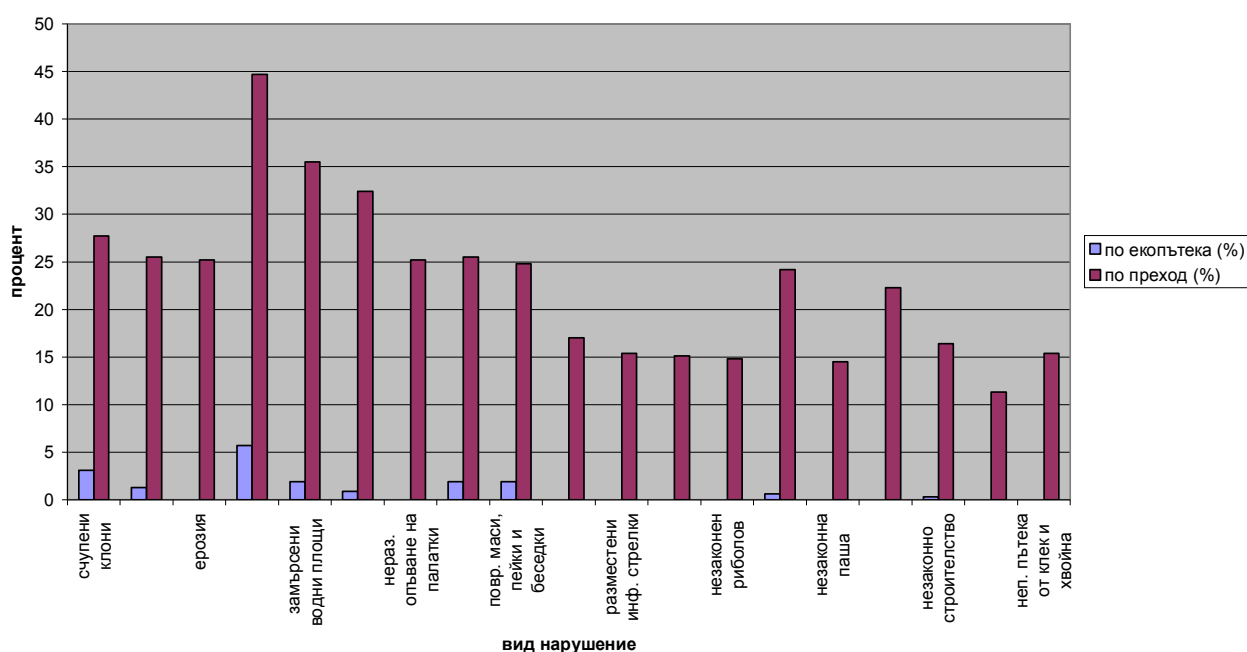
Най- голям е дялът на анкетираните, които са посочили нарушението „разпиляни отпадъци извън регламентирани за това места“.

Другите по-често срещани нарушения, които са посочени от туристите са: „замърсени водни площи“; „палене на огън извън

регламентираните места“; „счупени клони“; „утъпкани тревни площи“; „повредени инф. табла“; „нарушението „ерозия“; „опъване на палатки на неразрешени места“; „повредени маси, пейки и беседки“; „незаконна сеч“; и „неподходящи начини за събиране на билки и гъби“.

Останалите 8 нарушения са констатирани от по- малък процент анкетираните посетители.

фиг. 17. разпределение на анкетираните туристи по показател констатирано нарушение съответно по дължината на екопътеката и туристическия маршрут

Нарушенията според анкетираните служители са предимно с ниска и средна степен, с преобладаване на тези с ниска степен на нарушение.

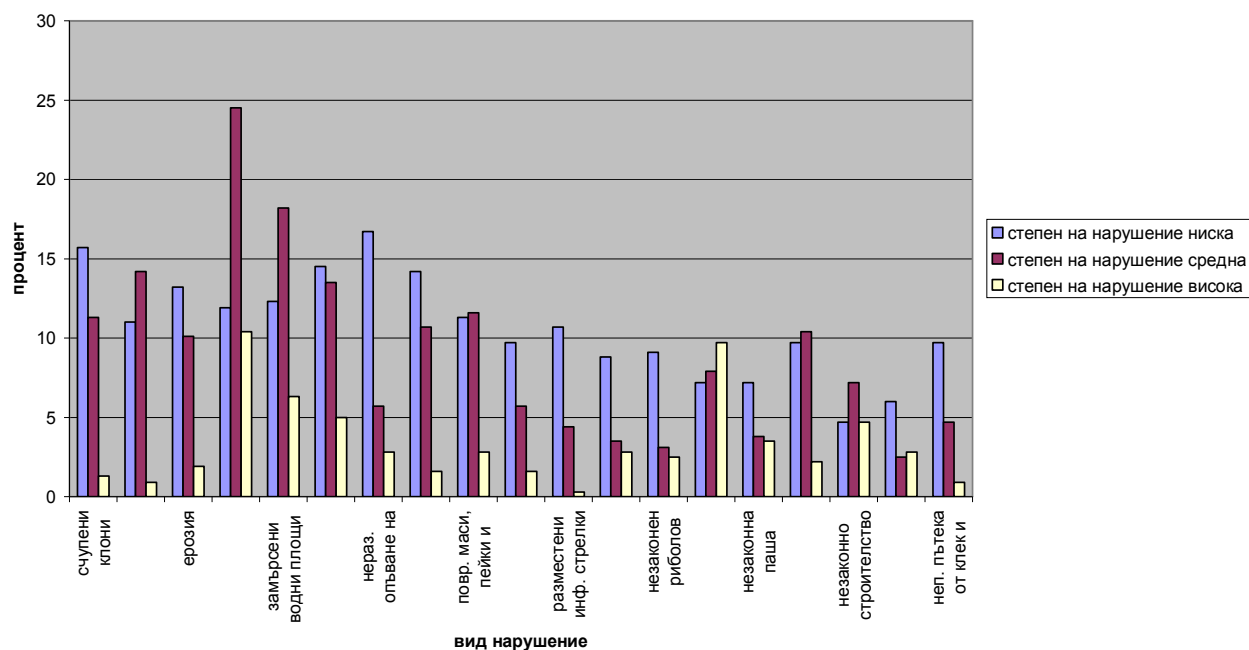
Според анкетираните посетители констатираните нарушения са с ниска, средна и висока степен на проявление. (фиг. 18.)

Със средна степен на проявление са 9 нарушения, от които се открояват основно четири- разпиляните отпадъци извън регламентираните за това места; замърсените водни площи; утъпканите тревни площи и паленето на огън извън регламентираните места.

С висока степен на проявление се отличават 5 от 19 констатирани нарушения:

1. „разпиляни отпадъци извън регламентираните за това места“;
2. „незаконна сеч“;
3. „замърсени водни площи“;
4. „палене на огън извън регламентираните места“;
5. „незаконно строителство“;

фиг. 18. разпределение на анкетираните туристи според посочената степен на нарушение на констатираното нарушение

4. Най-често срещаните нарушения са свързани с характера на извършваната рекреационната дейност. Което определя извеждането на следния извод:

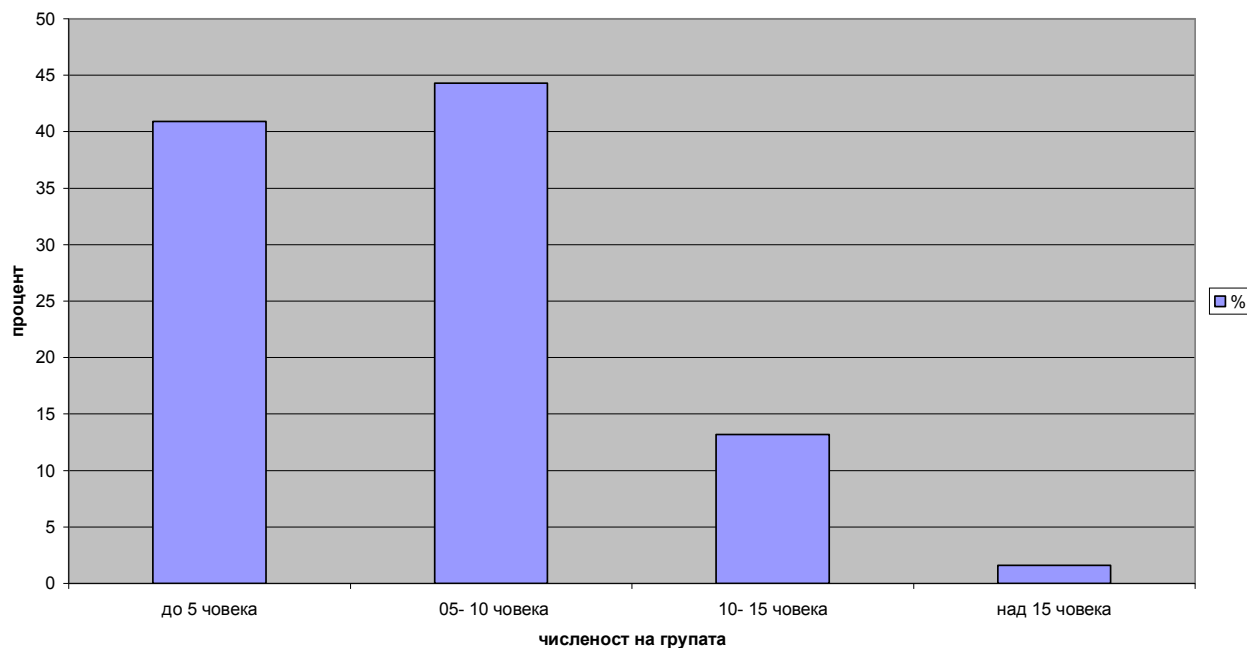
* На територията на националния парк е необходимо да се провежда и:

- мониторинг на почвите, за да не се допуска засилване на деградацията на ландшафта;

- мониторинг на отпадъците, за да се следят показатели като количество и състав на изхвърляните отпадъци.

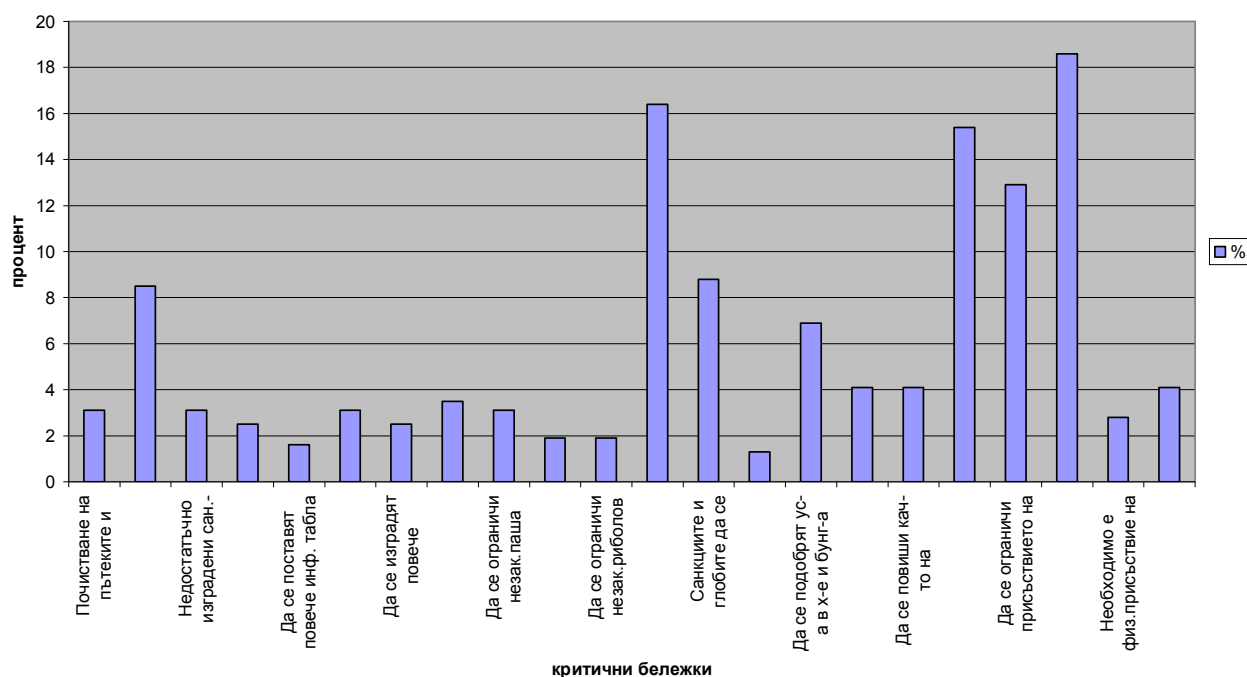
5. Мнението на анкетираните относно въпроса каква трябва да бъде числеността на групата, така че туристът да бъде удовлетворен от близостта с природата и да не въздейства негативно върху околната среда, се доближава до изискването на Световната туристическа организация числеността на групите при практикуването на екологосъобразни форми на туризъм да бъде малка. (фиг. 12)

фиг. 12. разпределение на анкетираните туристи според това каква трябва да бъде числеността на групата при посещение в парка

6. След обработката на анкетните карти на посетителите са формулирани 22 критични бележки. (фиг. 25) Техният брой красноречиво показва, че служителите в дирекцията на НП «Пирин», трябва да им обърнат внимание и да предприемат съответните мерки за тяхното отстраняване.

фиг. 25. разпределение на анкетираните туристи според критичните им бележки

Най- често посочвани от посетителите са следните:

1. Необходимо е сътрудничество между служителите на Парка и учебните заведения за изграждане на екологичното поведение на подрастващите;

2. Да се спре строителството и застрояването в планината;

3. Да се инвестира в инфраструктурата;

4. Да се ограничи присъствието на МПС на територията на парка;

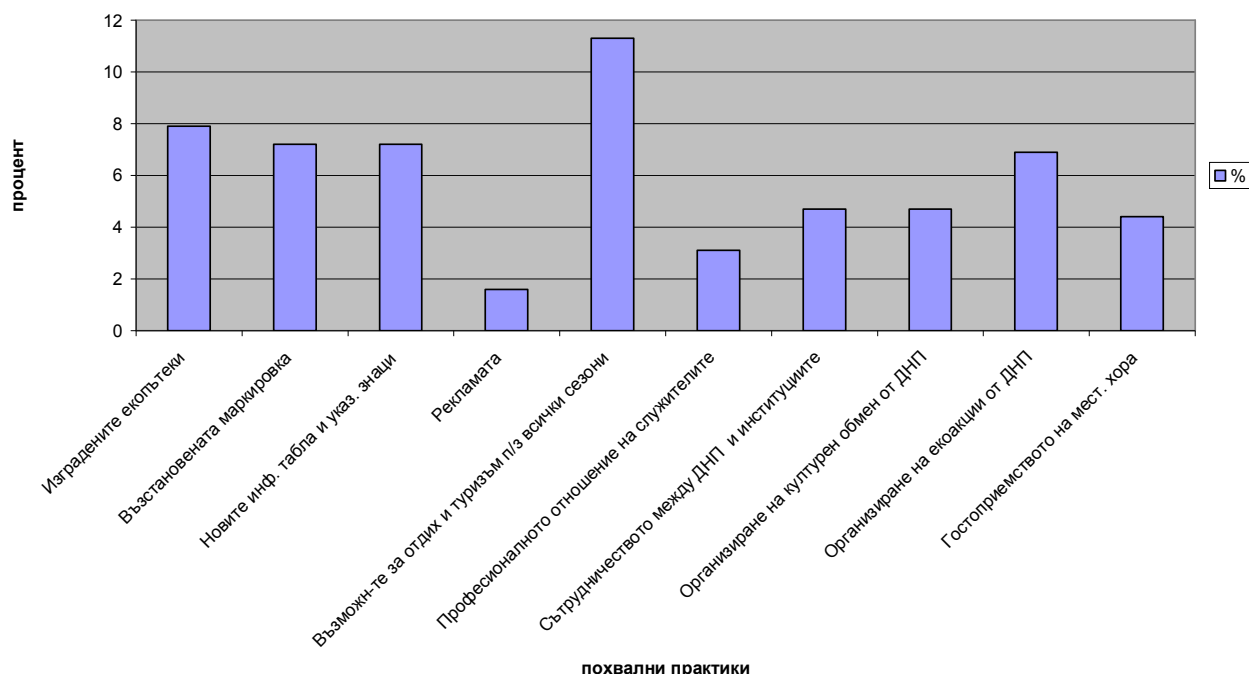
5. Налаганите санкции и глоби действително да се изпълняват;

6. По-често да се събират отпадъците, за да не се натрупват;

7. Да се подобрят условията в хижите и бунгалата;

7. Най-силната страна на туристическия продукт е свързан с обновената инфраструктура - изградените екопътеки; възстановената маркировка; новите информационни табла и указателни знаци и организирани еко-акции от ДНП.

фиг. 26. разпределение на анкетираниите туристи според похвалните им практики

8. Ако се вземат в предвид резултатите от проведеното анкетно проучване, това ще допринесе за повишаване качеството на предлагания екотуристически продукт, до запазване интересът към тази дестинация за отдих и туризъм през цялата година и стопиране на критиките към провежданата туристическа политика в района.

Справка за приносите на дисертационния труд

1. Реализиране на проучване от такъв характер на територията на Национален парк „Пирин“ се приема като първо за тази туристическа дестинация.

2. Успешно разработените и приложени **инструмента (анкетите)** могат да бъдат използвани за бъдещи проучвания.

3. Събраната емпирична фактология обогатява теорията на туризма в областта на въздействия на туризма.

Публикации по дисертационния труд

Milikina, A., (2009) System of ecological monitoring in National parks "Pirin" and "Rila". Proceedings of the International Scientific Conference, Faculty of Mathematics and Natural Science, South- West University "Neofit Rilsky", Blagoevgrad, volume 2, p. 408-413.

Milikina, A., (2010) Ecopaths in Pirin National park- a tool for managing the impacts of tourism. Proceedings of the Sixth International Conference "Global Changes and Regional Development", "St. Kliment Ohridski" University Press, Sofia, p. 167-169.

Milikina, A., (2011) Environmental impacts of tourism in Pirin National park. Proceedings of the Fourth International Scientific Conference, Faculty of Mathematics and Natural Science, South- West University "Neofit Rilsky", Blagoevgrad, volume 1, p. 559-563.

